

Експериментальне дослідження психологічних проблем похилого віку доводить, що у цьому віковому періоді можна уникнути значної частини труднощів, якщо особистість протягом життя чи у його другій половині після кризи «переоцінки цінностей» знайде сенс життя у виникненні потреби у самоактуалізації. Результати дослідження доводять, що провідною цілісною теорією та практикою розвитку особистості є її саморозвиток з метою знайти у житті своє призначення та повністю розкрити свої потенційні здібності. Майбутні соціальні працівники, якщо будуть спиратися на такий підхід, зможуть допомогти людям похилого віку знайти сенс життя та полегшити його.

Список використаних джерел

1. Бондаренко И. Н. В интересах пожилых людей / И. Н. Бондаренко // Работник социальной службы. — М., 1997. — № 1. — С. 43.
2. Васильев Я.В. Футурреальная психология личности: Монография/ Я.В. Васильев. — Николаев: Изд-во «Илион», 2007. — 519 с.
3. Иванова И.Б. Социальная работа (теория и практика)/ И.Б. Иванова — К.: Внурол-Україна, 2004. — 408 с.
4. Каневский В.И. Динамика целевой направленности личности суицидентов в катанезе /В.И. Каневский // Материалы 2 международного научно-практического конгресса «Проблемы развития современной психологической помощи: концепции и практики», 2—4 октября 2009 г. МДЦ «Артек». — С. 166—175.
5. Мельников В.М. Введение в экспериментальную психологию личности/ В.М. Мельников, Л.Т. Ямпольский. — М.: Просвещение, 1985. — 319 с.
6. Терлецька Л.П. Психічне здоров'я особистості. Технологія самоаналізу. Монографія./ Л.П. Терлецька — К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. — 150 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн — СПб.: Питер, 1999. — 720 с.
8. Maslow A. The farther reaches of human nature. — New York: Viking Press, 1971.

ВАСИЛЬЕВ Я.В., ШАЛЫГИНА А. А.

САМОРАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА

Предлагается целостная теория развития личности, которая базируется на футурреальной психологии, в которой ведущей закономерностью является процесс саморазвития личности, основной целью которого есть формирование потребности в самоактуализации, которая связана с поиском собственного предназначения в жизни и места в нем на основе раскрытия потенциальных возможностей человека.

Ключевые слова: развитие личности, пожилой возраст, саморазвитие, самоактуализация, смысл жизни, удаленность целей, перспектива.

VASILEV Y.V., SHALUGINA A. A.

SELF-DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY AND PROBLEM OF ADVANCED AGE

The complete theory of development of the personality which is based on futureal psychology is offered, in which leading regularity process of self-development of the personality formation of requirement for self-updating which is connected with search of own mission in lives and places in it on the basis of disclosure of potential possibilities of the person is which main objective is.

Keywords: personality development, advanced age, self-development, self-updating, meaning of the life, remoteness is more whole, prospect.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2013 року.

УДК 159.9 : 316.6

ВЕНГЕР Г. С.

Херсонський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ РОЛЬВИХ ВІДНОСИН У СІМ'Ї

У статті представлено феноменологію соціального інституту сім'ї. Розглядаються зміст поняття «роль» та особливості його застосування у сімейних відносинах.

Ключові слова: соціальний інститут, роль, сім'я, рольові відносини.

Актуальність вивчення проблеми пов'язана передусім із значенням, яке відіграє сьогодні сімейне життя. Варто зазначити, що сімейне життя нагадує айсберг, більшість людей бачить лише його малу надводну частину та обманюють себе, думаючи, що бачать його у цілому. Де-

які здогадуються, що айсберг – більший, проте не знають, що саме представляє собою його невидима частина. Не знаючи всіх тонкощів сімейного життя, можливо направити його небезпечним шляхом. Подібно руху досвідченого моряка, який повинен враховувати форму та розміри

скритої частини айсбергу для того, щоб корабель спокійно пройшов намченим курсом, життя сім'ї залежить від того, наскільки вона розуміє, усвідомлює та враховує почуття, потреби, наміри, мотиви та думки кожного члена сім'ї, а вони нерідко скриті саме у підводній частині, зачинені від нас повсякденними подіями, звичними словами, діями та вчинками.

Метою статті є: на основі аналізу наукових праць науковців розглянути соціальний інститут сім'ї, розкрити соціальне та психологічне походження ролі та її місце у сімейних відносинах.

До проблем сім'ї в останні роки звертаються багато дослідників, що свідчить про значущість цього інституту для сучасної психологічної науки. Інститут сім'ї вивчався раніше і зараз займає визначне місце у соціальній психології. Дослідження видатних вітчизняних учених, які вивчали психологію сім'ї, а саме: Т.В. Андреева, В.Н. Дружинін, Л.М. Крижанівська, В.М. Поліщук – показали, що інститут сім'ї зазнав великих змін у своїй перебудові. Зазначимо, що проблемам сімейних відносин приділяли увагу: А.П. Горячов, О.А. Карбанова, С.В. Ковалев, А.М. Сергеева, О.А. Шаграєва. Розглядали проблеми психічного здоров'я сім'ї: М.А. Куртишева, А.Н. Сизанов. Розлучені сім'ї вивчали: С.В. Антонова, Є.В. Куличковська, І.С. Литвиненко, Л.І. Савінов та ін. Проблеми насилля розглядали: І.А. Алексеєва, Є.Н. Волкова, Н.І. Максимова. Консультації сім'ї детально висвітлювали: Ю.Є. Алешина, А.Н. Єлізаров. Прийомні сім'ї не залишилися поза увагою Г.М. Бєвз, І.В. Пеша. Сім'я як соціальний інститут завжди була у центрі уваги дослідників. Теоретичні основи ролей вивчали: Ю.Є. Алешина, Л.Б. Шнейдер.

Зупинимося детальніше на видах подружніх ролей. Наведемо класифікацію Кирпатріка.

За К. Кирпатріком, існують три види подружніх ролей: традиційні, товариські та партнерські. Традиційні ролі очікують з боку жінки:

- народження та виховання дітей;
- створення та підтримання будинку;
- обслуговування сім'ї;
- вірність підкорення власних інтересів інтересам чоловіка;
- адаптивність до залежності;
- терпимість до обмеження сфери діяльності.

З боку чоловіка:

- вірність матері своїх дітей;
- економічна безпека та захист сім'ї;
- підтримання сімейної влади та контролю;
- прийняття основних рішень;

- емоційна вдячність жінці за прийняття адаптивності до залежності;
- забезпечення елементів при розлученні.

Товариські ролі вимагають від жінки:

- збереження зовнішньої краси;
- забезпечення моральної підтримки та сексуального задоволення чоловіка;
- підтримання корисних для чоловіка соціальних контактів;
- живого та цікавого духовного спілкування з чоловіком та гостями;
- забезпечення різних сторін життя та виключення смуту.

Ролі партнерів вимагають від чоловіка та від жінки:

- економічного внеску у сім'ю залежно від заробітку;
- загальної відповідальності за дітей;
- участі у домашній роботі;
- розподілення правової відповідальності.

Міжособистісна адаптація подружжя має три аспекти:

- афективний (емоційна складова відносин);
- когнітивний (ступінь їх розуміння);
- поведінковий (який реалізується у їхню поведінку).

Існують різні класифікації типів розподілу ролей у сім'ї. Так, за І.В. Гребенниковим, існують три типи розподілу сімейних ролей:

- централістичний (чи авторитарний з відтінками патріархальності), коли на чолі стоїть один із подружжя, нерідко дружина, якій притаманна верховна влада у рішенні основних питань сімейного життя;
- автономний – чоловік і жінка розподіляють ролі та не втручаються у сферу впливу іншого;
- демократичний – управління сім'єю лежить на плечах подружжя рівною мірою. [2].

Розглянемо сім'ю як соціальний інститут. **Соціальний інститут** – це певна організація соціальної діяльності та соціальних відносин, яка реалізується за допомогою взаємоузгодженої системи орієнтованих стандартів поведінки, виникнення та групування яких у систему обумовлені конкретним змістом. Отже, соціальні інститути забезпечують реалізацію потреб суспільства, пов'язаних з його матеріальним забезпеченням, інтеграцією соціальних груп, виробництвом та збереженням духовних цінностей. Завдяки їхній присутності забезпечується виробництво населення, матеріальних та духовних благ, соціалізація індивідів. Соціальні інститути функціонують лише при відповідності суспільних потреб. Вивчення сім'ї є актуальним сьогодні. Представимо ті основні психологічні задачі та підходи, які виникають при вивченні сім'ї:

- сім'я є тією соціальною групою, у якій переважають емоційно насичені відносини;
- сім'я для своїх членів є референтною групою. Це означає, що члени цієї групи керуються прийнятими у ній цінностями та нормами;
- застосовується рольовий підхід. За думкою соціологів і соціальних психологів, у групах, які існують тривалий час, особливо у малих, кожний член отримує певне положення, статус, який він повинен здійснити. У соціальній психології прийнятою є та точка зору, завдяки якій сім'я слугує для здійснення займаного положення (статусу) (Р.Мертон, Дж. Хоманс та ін.). Рольовий чи «театральний», підхід дозволяє виявити такі сторони соціальної поведінки та її відносин:
- сім'я – це первинне середовище, де дитина як нова особистість, яка розвивається, на практиці починає сприймати, що являють собою взаємовідносини, якими вони є і як можливо вирішити конфлікти, які виникають;
- особистість, яка розвивається, саме у сім'ї набуває свої початкові та важливі соціальні навички;
- саме у сім'ї дитина, підліток та юнак усвідомлюють, почувають, що існують різні стилі та способи управління соціальними групами.

Враховуючи важливість рольового підходу та принципу трансферу для вивчення задач сім'ї, потрібно зазначити, що рольовий підхід у вивченні сім'ї можливо представити у вигляді таких положень: сім'я, як більш чи менш стійка соціальна група є статусно-рольовою системою, тобто у ній виникають певні статуси та відповідні ролі; ті люди, які створюють сім'ю, набувають у ній відповідного статусу (статус подружжя) та починають виконувати відповідні ролі; коли у сім'ї з'являється новий член родини, то він приймає свій статус та починає виконувати відповідну роль. Динамічне визначення ролі дає відомий соціолог Т. Парсонс. Він визначає роль як організацію, яка має певну структуру, підкорюється нормативній регуляції у процесі соціальної взаємодії, виникає з певними рольовими відносинами. Однак, більш правильною, близькою до реальності можна вважати формулювання Р. Клінтона: «Роль – динамічний аспект статусу. Коли особистість реалізує свої права та обов'язки, то тим самим вона виконує роль».

Соціальна роль має складові:

- очікування, які у суспільстві пов'язуються зі статусом. Ці очікування показують, які дії може та не може виконувати виконавець ролі у взаємодії з іншими виконавцями ролей, яка поведінка очікується від нього. По-

дібні системи дій Т. Сарбін та інші соціальні психологи називають роллю, що приписується чи вимагається;

- коли людина стає членом якоїсь групи, то вона набуває знання про поведінку, яку від неї не очікують. Саме цей блок називається суб'єктивною роллю. Блоки, які приписуються одній єдиній ролі та суб'єктивній ролі, можуть суттєво відрізнятися одна від одної за своїм складом очікувань. Ці відмінності можуть призвести до серйозного рольового конфлікту;
- у склад кожної соціальної ролі входить також поведінка людини, яка займає відповідне положення, ті дії, які вона здійснює у взаємодії з іншими виконавцями ролей. Цю практичну сторону ролі прийнято називати роллю, що розігрується.

Розглянемо більш детально психологічну природу ролі.

Наукове використання категорії «роль» спирається на широкий спектр різних явищ, що є причиною складності та визначення цієї категорії. Розглянемо декілька найбільш характерних дефініцій. За Я. Морено, роль – «синтетичний досвід, у якому об'єднуються особистісні, соціальні та культурні елементи» (Морено, 2001). Г. Атей та Дж. Дарлі визначають роль як систему чи набір «компетентностей взаємодії». Е. Томас стверджує, що у самому визначенні роль – це набір приписів, які визначають, якою повинна бути поведінка члена соціальної позиції (мова йде здебільшого про соціологічне тлумачення соціальної ролі), а у різних контекстах роль визначає приписи, опис, оцінку та дію, в ідеї ролі знаходять відображення скриті та явні процеси, поведінка себе та інших, поведінка, яку ініціює індивід та поведінка, спрямована на нього. Згідно Р. Лінтону, роль представляє собою динамічний аспект статусу. Це визначення вважається одним з найбільш ємких визначень ролі у соціології. Ці дефініції яскраво ілюструють індивідуально-соціальний дуалізм природи ролі: з одного боку – вона пов'язана з особистісними характеристиками (компетентностями), а з іншого – з характеристиками соціальної структури, проміжна позиція пов'язує роль зі спостереженням поведінки людини. Одним з кращих та повних є визначення ролі Р.Г. Тернера: «Роллю ми вважаємо сукупність патернів поведінки, які складають значне ціле, притаманне людині, яка займає специфічний статус у суспільстві (наприклад, лікаря чи батька), неофіційну позицію у міжособистісних відносинах (наприклад, лідера) чи таку, що ототожнюється зі специфічною цінністю у

суспільстві (наприклад, чесною людиною чи патріота)». Дуже цікаве визначення ролі є у творця психодрами Я.Л. Морено. Формулювання є не тільки «психодраматичним» за змістом, проте і найбільш «особистісним» з усіх визначень: «Роль можна визначити як уявлену особистість, створену драматургом, як, наприклад, Гамлет, Отелло, Фауст. Уявлена роль може зазначити неіснуючих у реальному світі героїв, наприклад, Пінокіо і Бомбі. Вона може бути моделлю існування. Роль може бути також спрямована на деякий образ чи характер, який приймає актор. Роль може бути визначена як актуальна на певний момент, яку приймає наша самість» (Морено, 2001).

Узагальнюючи різні розуміння ролі, пропонуємо такі підходи до дефініції поняття «психологічна роль»:

- **роль як поведінкова модель соціальної позиції.** Це тільки соціологічна характеристика ролі. Вона визначається соціальною структурою, елементами котрої виступають соціальні рольові позиції, які задають суспільно обумовлені варіанти рольової поведінки та які формулюють очікування до рольового репертуару учасників соціальної взаємодії;
- **роль як норма.** Роль виступає певним набором стандартів певної поведінки, правил виконання тих чи інших дій, носієм нормативної бази поведінки; крім того, роль виконує «інструментальне» завдання, тобто концентрує у собі інформацію про модель виконання певних видів діяльності, про цілеспрямовані форми поведінки та ефективні методи рішення комунікативних та інших завдань;
- **роль як функція.** Роль завжди пов'язана з системою визначених практичних завдань, її можна розглядати як метод досягнення певних соціальних цілей, у ролях сконцентроване цільове призначення людської поведінки залежно від цілі діяльності чи поведінки роль набуває тих чи інших стильових чи функціональних особливостей;
- **роль як символ.** У суспільстві роль набуває абстрактного характеру, на відміну від патернів поведінки тварин, зовнішньо схожих на рольові. Роль завжди є носієм більш загальних складових, ніж рольова поведінка конкретної людини, оскільки вона є, крім інших характеристик, носієм смислів, у яких відображається зміст, що відноситься до великого класу подібних рольових виявів;
- **роль як цінність.** Для кожної людини ролі представляють собою важливі функціональні якості, які доходять до рівня життєвих цінностей. Особливо це характерно для життєвих ролей. Ролі часто пов'язані з призначенням, зі самореалізацією, із смислом життя. Ролі – це умови вирішення важливих життєвих задач, завдяки чому вони набувають якості цінностей та ціннісних орієнтацій;
- **роль як психічний стан.** Роль має всі якості психічних станів, тобто таких психічних феноменів, які є відносно статистичними (на відміну від психічного процесу, чітко локалізованого у часі), роль може існувати за межами конкретної ситуації рольової поведінки; у той же час роль не постійно притаманна особистості, що відрізняє її від психічної якості (навіть життєві ролі, тісно пов'язані з рисами особистості, є не вродженими новоутвореннями, а онтогенетичними набутками, і можуть бути при певних умовах зняті). Виконання ролі, як інтегральний психічний стан, завжди включає у себе інші психічні стани: інтелектуальні, емоційні (прикладом може слугувати рольове переживання);
- **роль, як особистісний модус.** Модус – риса, притаманна предмету лише у певних станах (на відміну від атрибуту). Окрім характеристики ролі як психічного стану, модус підкреслює особистісну складову ролі. Психологічні ролі різною мірою представлені в особистості, найбільш пов'язаними з головними рисами особистості виявляються життєві ролі. Таким чином, психологічна роль виступає як форма особистісної самопрезентації, як система інтеракційних характеристик особистості, як одна з важливих форм соціального буття людини;
- **роль як установка.** Роль може розглядатися як готовність до певного способу реагування на ситуацію і певних індивідуалізованих форм поведінки. Від виконання ролі залежать не тільки патерни соціальної поведінки, але й особливості когнітивних процесів, емоційні реакції та ін.;
- **роль як ставлення.** Рольова взаємодія неможлива без взаємовідносин, тобто без взаємних відносин суб'єктів обміну рольовими діями один до одного. Грати роль – означає ставитися певним чином до партнера (проявляти почуття, оцінювати його), до процесу (переживати його), до самого себе як до суб'єкта ролі (реалізувати рольову Я – концепцію);
- **роль як ресурс.** Роль виступає могутнім джерелом особистісної самореалізації, вона допомагає, з одного боку, адаптації до суспільства, входженню у його структуру, з іншого – показує сприяння розвитку різних сторін індивідуальності людини, а також сама виступає одним із компонентів цієї індивідуальності;
- **роль як захисний механізм.** Роль може розглядатися як психологічний захист особис-

тості, коли за рольовою поведінкою, яка набуває іноді ритуально-символічного характеру, ховається прояв справжнього «Я». Виникає приховання якихось сторін індивідуальності, самості за рольовою маскою, яка приймає функцію зовнішньої сторони особистості людини. Виконання ролі може впливати на сприймання трансформації у свідомості людини інформації зовнішнього світу, коли особистість знаходиться у суб'єктивному «рольовому» просторі – часу, що зближує цю функцію ролі з класичними захисними механізмами. Іноді рольова маска використовується не як захист, а з прагматичними цілями, наприклад, при формуванні такої «зовнішньої індивідуальності» людини, як імідж [4].

Існує певна рольова ситуація – це сукупність обставин, які сприяють виконанню ролі, свого роду рольове оточення.

Існують багато класифікацій психологічних ролей. У соціальній психології часто використовується розподіл ролей на соціальні та міжособистісні. У теорії символічного інтеракціонізму ролі класифікуються за ступенем завчасної заданості та поділяються на конвенціональні (формалізовані, обумовлені позицією людини у соціумі) та міжособистісні (які визначаються індивідуальними особливостями учасників соціальної взаємодії). У теорії соціалізації Т. Парсонса розглядаються ролі аскриптивні (приписані, задані включенням людини у соціальні структури та обумовлені народженням людини, її статтю, соціальним походженням та ін.) та досягнені (які досягаються завдяки особистісним зусиллям людини, пов'язані з освітою, кар'єрою та ін.).

У концепції Б. Бідла та Е. Томаса роль розглядається як феномен, який функціонує на пересіченні двох сегментів: особистісного та поведінкового. Особистісні сегменти включають такі поняття: індивідуальна роль (поведінка індивідуума); сукупна роль (поведінка сукупності, «групова роль»); поведінкова роль (поведінка виконавця); цільова роль (поведінка того, на кого спрямована дія). Поведінкові – включають у себе такі поняття: відкрита роль (відкриті форми поведінки всіх людей); прихована роль (приховані форми поведінки всіх людей); пропонує роль («нормативна»), описова роль («рольові поняття»); оціночна роль (оцінки людей); активна роль (дії людей) [4].

Структура сімейних ролей приписує членам сім'ї, що, як, коли та в якій послідовності вони повинні робити, вступаючи один з одним у взаємовідносини. Крім актуальної поведінки, у поняття «роль» уключаються: бажання, цілі, почуття, соціальні установки, цінності і дії, які очі-

куються чи приписуються людині. Кожній ролі окремо та у всій її системі в окремій сім'ї необхідно відповідати певним вимогам.

1. Вони повинні володіти цільністю. Якщо очікування від представника певної ролі суперечливі, з'являються серйозні складності у її виконанні.
2. Сукупність ролей, які індивід виконує у сім'ї, повинна забезпечувати задоволення його потреб у повазі, визнанні, симпатії. Так, роль чоловіка покладає на нього не тільки обов'язок забезпечувати матеріально свою жінку, а також надає йому право очікувати від неї кохання, задоволення сексуально-еротичних потреб.
3. Важливо, щоб ролі, які виконуються, відповідали можливостям індивіда. Коли вимоги непосильні, виникає нервово-психічне напруження та тривога (як наслідок своєї невпевненості впоратися з роллю).
4. Система повинна задовольняти потреби не тільки носія конкретної ролі, але й інших членів сім'ї. Рольова структура, за якої відпочинок індивіда забезпечується за рахунок непомірної праці його близьких, а розрядка емоційної напруги досягається за допомогою «зганяння на іншому», легко може стати психотравмуючою.

У нормально функціонуючих сім'ях структура сімейних ролей цілісна, динамічна та має альтернативний характер. Однак, нерідко сімейні ролі є паталогізуючими, і тоді за своєю структурою та змістом спричиняють психотравмуючу дію на всіх членів сім'ї.

Підсумовуючи все вищезазначене, вважаємо важливим вивчення рольових відносин подружжя. Рольові відносини виникають у традиційній сім'ї, наше дослідження спрямовуватиметься на порівняння рольових відносин традиційного інституту сім'ї і дистантної сім'ї. Для нашого дослідження особливого значення набувають функції та структура традиційного інституту та появи дистантної сім'ї. Припускаємо, що у дистантній сім'ї відбуваються зміни ролей подружжя. Дослідження планується проводити на базі загальноосвітніх закладів м. Миколаєва. Подальші матеріали роботи, відповідно до досягнутих наукових результатів, буде викладено у подальших статтях.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии. — 1991. — №4. — С.74—82.
2. Андреева Г. М. Социальная психология : [Учебник для студентов] / Г. М. Андреева. — М., 1980. — 360 с.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений: Люди, которые играют в игры. / Эрик Берн. — М., 1988. — 400 с.
4. Горноста́й П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горноста́й. — К. : Интерпресс ЛТД, 2007. — 312 с.

5. Дружинин В. Н. Психология семьи : [3-е изд.] / В. Н. Дружинин. — Екатеринбург: 2000. — 208 с.
6. Лидерс А. Г. Психологическое обследование семьи / А. Г. Лидерс. — М.: Издательский центр «Академия», 2006. — 432 с.
7. Роджерс К. Психология супружеских отношений. Возможные альтернативы / Карл Роджерс [Пер. с англ. В. Гаврилова]. — М.: Изд-во ЭКСМО — Пресс, 2002. — 288 с. (Серия «Психология для всех»)
8. Целуйко В. М. Психология современной семьи / В. М. Целуйко. — М.: ВЛАДОС, 2004 — 288 с.
9. Эйдемилер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Эйдемиллер Э. Г., Добряков И. В., Никольская И. М. [Изд. 2-е, испр. и доп.]. — СПб.: Речь, 2006. — 352 с.
10. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. — СПб., 2000. — 400 с.

ВЕНГЕР А. С.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ РОЛЕВЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ

В статье рассматривается феноменология социального института семьи. Проанализирована сущность понятия «роль» и особенности его использования в семейных отношениях.

Ключевые слова: социальный институт, роль, семья, ролевые отношения.

WENGER A. S.

THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF THE ROLE OF FAMILY RELATIONSHIPS

The article deals with social institute family. This article is devoted to the subject – matter and peculiarity role.

Keywords: social institute, role, family, role attitudes.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2013 року.

УДК 159.922

ВОВЧИК-БЛАКИТНА О. О.

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

СПОСІБ ЖИТТЯ СІМ'Ї ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У статті розглядається спосіб життя сім'ї у просторі багаторівневої системи «людина-середовище». Спосіб життя родини виступає у ролі комплексної характеристики, що детермінує психічний та особистісний розвиток дитини та розкривається через єдність емоційної, когнітивної та поведінкової складових.

Ключові слова: спосіб життя, середовище, психічний розвиток дитини, компоненти способу життя сім'ї, розвивальне середовище.

Усе різноманіття гуманітарних проблем екології концентрується навколо екопсихологічної парадигми. За образним визначенням А.Калмикова, «людська душа за принципом матрьошки одягає на себе спочатку організм, згодом соціальні взаємини (сім'ю, систему соціумів, у яких особистість функціонує, державу, людство), релігію, пізніше трансчасові культурні вбрання, потім природне оточення, космос у цілому. Все це разом складає середовище мешкання душі та може бути віднесене до ейкосу, місця мешкання «психо».

Важливість теми спричинена кризовим станом навколишнього середовища та загрозами загальної деформації ціннісних орієнтирів у суспільстві. Суспільство XXI сторіччя визначається тим, що стосунки сучасної людини та природного середовища є досить значно деформованими, оскільки різючих швидких змін зазнав і продовжує зазнавати природний, суспільний та культу-

рний контексти розвитку. Специфіка взаємозв'язків сучасної людини з оточуючим світом вплинула на їхній внутрішній світ, загрожуючи руйнуванням загальнолюдських моральних орієнтирів, ціннісних орієнтацій тощо. І хоча проблеми людини як суб'єкта екосистеми вивчаються природничими, філософськими, культурологічними, педагогічними та психологічними науками, застереження В.І.Вернадського про необхідність побудови якісно нових стосунків з навколишнім середовищем через посилення гуманістичної складової освіти та виховання, починаючи вже з ранніх етапів онтогенезу, понині є недостатньо актуалізованим у житті наших громадян. Той факт, що інститут сім'ї переживає стан глибокої кризи не викликає сумнівів як у спеціалістів, так й у пересічних громадян. Однак, важливим є не констатація й експлуатація цього твердження (у передвиборчих та ідеологічних суперечках), а розуміння причин такої кризи й